

Ungváry Rudolf

A „földrajzi személyi” hungarikum

A magyar kultúrában szerepet játszó személyek születési, életrajzi és halálozási helyeinek területi szórása a világban

A könyvtári dokumentumokban szereplő személyeknek van két alapvető földrajzi meghatározottsága: a születési és a halálozási helyük, melyek földrajzi nevek. Ezek a helyek tekinthetők személyekre vonatkozó hungarikumnak.

A személyek csak egy része született vagy halt meg a mindenkori Magyarországon. Jelentős részük a mai állam területén kívül, de a történelmi Magyarországon belül született és élt, egy másik jelentős részük viszont ezen kívül született, de többnyire Magyarországon halt meg. A két utóbbi jellemző azért figyelemre méltó, mert más nemzeti kultúrák többségétől eltérően valószínűleg arányosan nagy a külföldi releváns földrajzi helyek aránya. Ez a születési helyek tekintetében a magyar kultúra átlagon felüli befogadó tulajdonsága. Kiemelkedő az arány a német nyelvterület vonatkozásában.

A halálozási helyek dolgában pedig az a figyelemre méltó, hogy egyrészt számuk átlagon felüli a nyugati világban, beleértve elsősorban Nyugat-Európát, az Amerikai Egyesült Államokat és Dél-Amerikát. Ugyanakkor szinte nincs olyan kontinense, országa/gyarmata a világnak, amelyhez ne fűződnek halálozási hely. A másik átlagon felüli sűrűsödési hely a keleti hadszíntér, Oroszország és a Szovjetunió, beleértve a közép-ázsiai és távoli-keleti területeket.

Nemzetközi összehasonlításhoz pontos adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre. Feltételezhető, hogy halálozási helyek dolgában Ausztria és Németország esetében lehet egy kicsit hasonló a helyzet.

Tárgyszavak: földrajzi névtér; személynév; földrajzi hely; születési hely; hungarikum

Bevezetés

A könyvtári hungarikumokban¹ közös, hogy dokumentumokról van szó, melyek tulajdonságai a nyelv, amelyen íródtak, a megjelenési hely, a szerző és a tartalmuk. Mindezek a nemzeti kultúra részei. A könyvtári-információtárolási és -keresési szempontból magyar vonatkozásukat a hungarikum fogalma fejezi ki. Az alábbi fajtáit különböztetjük meg:

- területi hungarikum (a mindenkori Magyarország területén keletkezett források);
- nyelvi hungarikum (a magyar nyelvű források, megjelenési helytől, szerzőtől, tartalomtól függetlenül);
- a szerzői (patrisztikai) hungarikum (magyar vagy magyarországi szerzőtől, függetlenül a forrás megjelenési helyétől, nyelvétől és tartalmától);
- tartalmi hungarikum (a tartalmában magyar vagy magyarországi forrás, függetlenül a forrás megjelenési helyétől, nyelvétől, szerzőjétől).

A magyar vagy magyar vonatkozású szerzőknek van két alapvető földrajzi meghatározottsága: a születési és a halálozási helyük. Ezek lehetnek földrajzi tulajdonnevek (lakott hely, igazgatási egység, természetföldrajzi név), lehetnek táj-

¹ „d) Hungarikum: a Magyarország mindenkori területén megjelent minden, továbbá a külföldön magyar nyelven, magyar szerzőtől, illetőleg magyar vonatkozású tartalommal keletkezett valamennyi dokumentum, függetlenül attól, hogy nyilvánosságra hozták-e vagy sem [2]. A latin eredetű névnek a „hungarikum” az egyes, és a „hungarika” a többes száma. A könyvtári hungarikumok alapvetően mások, mint azok, melyeket a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényben rögzítettek [16].

nevek (*Kelet-Szibéria, Úz-völgye*) és egyéb helynevek (*Keleti front*), de lehetnek eseménynevek (*Laborc-völgyi harcokban*), és lehetnek olyan, nem helyet jelentő tulajdonnevek, melyek földrajzi neveknek számítanak (*Stübingi kastély, Kresevo-kolostor*) azaz földrajzi helymegjelölők [8].

A magyar vonatkozás ezekben az esetekben az adott földrajzi helyhez fűződik. Ennek azért van jelentősége, mert arról tájékoztat, hogy honnan származik a szerző, illetve arról, hogy hol halt meg. A tárgyalt földrajzi nevek is mind magyar vonatkozásúak, és ezért tekinthetők hungarikumnak. Azaz bevezethetjük a földrajzi személyi hungarikum fogalmát. Minden olyan földrajzi hely, amely a magyar vonatkozású személyek születési és halálozási helye, külföldi állomáshelye, hungarikum kiadási helye ennek tekinthető.

A feldolgozás nehézségei

A PIM Digitális Bölcsészeti Központban jelenleg az adatbázisban szereplő személyek helyadatainak a névtéri² feldolgozása folyik. Ennek lényeges része, hogy a forrásokban szereplő szerzők születési és halálozási helyneveit azonosítani kell:

- meg kell állapítani, hogy a forrásban szereplő földrajzi név a valóságban milyen formában létezik, és
- milyen magasabb igazgatási egységhez tartozik, végül pedig
- be kell hasonlítani a jelenleg épülő névtérbe, annak földrajzinév-terébe, hogy van-e megfelelője, akkor az milyen hivatalos alakban van meg, ha pedig nincs, föl kell venni.³

A könyvtárak egységesített besorolási adataiban szereplő születési és halálozási helyek, a kiadók és a nyomdák nevei, továbbá a források tartalmát minősítő földrajzi nevek (a földrajzi tárgyszavak)

mind ellenőrzött, megbízható névalakok, és ezért feldolgozásuk jelentős részben informatikai eszközökkel jól támogathatók.

A PIM adatbázisában szereplő források túlnyomó része ezzel szemben hagyaték (az aprónyomtatványok, mint például gyászjelentések, bizonyítványok, katonai halotti értesítések, kéziratok), egy kis része pedig nyomtatott könyv. (A mai értelemben szigorúan vezetett anyakönyvek nincsenek közöttük.) A bennük található születési és halálozási helyekből levonható következtetések közelebb állnak a népesség egészének születési és halálozási helyeinek szórásához, mint azok, melyek csak a könyvtári bibliográfiai adatokban szerepet játszó jelentősebb személyek (írók, művészek, tudósok, közéleti személyek) földrajzi helyei alapján vonhatók le. Az utóbbiak esetében ugyanis többnyire pontosabb nevek állnak rendelkezésre földrajzi vonatkozásban is (bár a forrásokban hibásan megadott helynevek ezek között is előfordulnak, melyek átcsúszhatnak a bibliográfiai feldolgozáson).

A PIM adatbázisában szereplő földrajzi nevek ezzel szemben az eddigi tapasztalatok alapján rendkívül megbízhatatlanok, és ez nem a feldolgozáson, hanem forrásokon múlik. Ebből következően a földrajzi személyi hungarika feltérképezése meglehetősen hosszú időt és nagy behasonlítás-keresési ráfordítást igényel. A feldolgozás nehézségeinek megértéséhez tisztában kell lennie a földrajzi nevek hivatalos, illetve azonosítottak tekinthető kérdéseivel.

A helynevek egy részének ma van hivatalos, államilag nyilvántartott nevük.⁴ A történelmi Magyarországnak (beleértve Horvátországot is) ugyancsak volt hivatalos helysénváltára.⁵ A feldolgozandó születési és halálozási nevek többsége település (pl. *Csikménaság, London* [Finnország], *Pozsony*). Ezeknek van mai hivatalos neve.

A másik része településrész (külterületi lakott hely, mint pl. *Ajtós, Csórompuszta, Kisújszállási csorba*).

2 A földrajzi nevek és névterek irodalmát illetően lásd Ungváry [13], [14] és [15].

3 A jelenleg operatív módon fejleszhető földrajzi névtér [10] a Relex [11] kezeli. Az eredményt majd egyeztetve véglegesíteni kell a Nemzeti Névtér béta változatának [9] végleges, „élesben” is használható állományával. Az utóbbinak ugyanis nincs még szerkesztősége, és maga a szerkesztési rendszer sincs még véglegesen befejezve <http://abcd.hu/2019/05/13/nemzeti-nevter-beta/>.

4 A szakirodalomból itt csak Fábrián Pál és Földi Ervin [3], továbbá Győry Erzsébet [4] munkájára utalok.

5 Ennek a térképészeti gyakorlathoz hasonlóan a legutolsó érvényes kiadását vettem figyelembe [6].

Ezek központi, állami, hivatalos névadása jelenleg nem teljes, és többnyire a helyi igazgatás hatáskörében tartják csak nyilván.⁶

A helynevek másik nagy csoportját a névváltozatok (szinonimák) alkotják: a ma is általánosan használt szinonimák (pl. *Peleske* [=Pölöske]), a helytélő⁷ és tájnevek, melyeket csak a szóban forgó településen és környékén használnak (pl. *Hosszúhavas* [=Rakottýastelep [Csík vármegye]], *Mándibokor* [Mandabokor [=Nyíregyházi határ]], idegen nyelvű névváltozatok (pl. *Găiceana* [=Gajcsána [Moldva]], végül pedig a korábbi (pl. *Eszék* [=Osijek]) és a történelmi nevek (pl. *Boroszló* [=Wroclaw], *Nyulak-szigete* [Margit-sziget]).

Aminek nincs hivatalos neve, az a magyar térképészeti gyakorlatnak megfelelően szerepel a földrajzi névtérben. Számos történelmi név esetében a magyar történelemtudomány és régészet gyakorlatának megfelelő forma a mérvadó.

A forrásokban rendelkezésre álló névállomány rendkívül jelentős része nem mai, de még csak nem is a történelmi Magyarország földrajzi helyét nevezi meg. Nagyon sok külföldi földrajzi név is szerepel az állományban. Jelentős részük nem hivatalos névalak, hanem elavult vagy hibás, vagy csak a településen vagy a környékén is használt, ún. helytélő név. A kisnyomtatvány-forrásokban (pl. gyászjelentések), iskolai értesítőkből, katonai veszteség- és hadifogolyjegyzékekben rendkívül gyakoriak a helytélő nevek és akár az érthetlenségig eltorzult elírások. Főleg a keleti- és a balkáni-fronton a hivatalos katonai topográfiai térképek hiányában különösen nehezen rekonstruálható, hogy a megadott helynév milyen mai, hivatalosnak számító névnek felel meg.

6 A normatív (hivatalosnak tekinthető) külterületi településrészeket a történelmi Magyarország vonatkozásában a teljesség igényétől meglehetősen távol az 1913-as helység-névtár [6] tartalmazza. A mai magyarországi külterületeket a Földi Ervin szerkesztette 1971–1982-es földrajzinév-tár [1]

7 A helytélő név a tájnévtől (Rábatóttós helyett Rábatóttós) abban különbözik, hogy nem nyelvjárási-tájnyelvi név (Mezőkeresztes helyett Borsodkeresztes). A két típus többnyire nem változtatható szét, a helytélő nevek többsége tájnévnek is tekinthető és fordítva. A kifejezést a KSZ/5 vezette be [8].

Mindezek miatt nem lehet a forrásokban rendelkezésre álló névállományt egészében intellektuális előfeldolgozás nélkül, automatikusan összehozni se a meglévő hivatalos földrajzinév-állományokkal (mint például a KSH vagy a FÖMI állományával), sem nemzetközi rendszerek (mint pl. a Geonames vagy a Wikipédia) neveivel, de magával a Relex [11] által kezelt állománnyal [10] sem⁸. Lényegében minden egyes nevet ellenőrizni kell, mely nem felel meg maradéktalanul a Relex földrajzi névtérben szereplővel. De még azokat is ellenőrizni kell, melyek első lépésre névalak dolgában teljesen azonosak a földrajzi névtér valamelyik névalakjával, mivel a homonim nevek következtében egy *Alexandriából*, *Alexandrovoból*, *Almásból* vagy egy *Annamajorból* akár több tucat is létezhet.

A forrásokban rögzített születési és halálozási helyek feldolgozásának eredményei

A feldolgozandó nevek mennyiségéről az 1. táblázat ad felvilágosítást.

1 táblázat

A feldolgozandó nevek

település és egyéb nem közterület	26728 db
budapesti közterület	1620 db
összesen	28348 db

A feldolgozáshoz betöltöttük a PIM teljes névállományát és behasonlítottuk (összevetettük) a Relex által kezelt földrajzi névtér neveivel. Ennek során voltak nevek, melyek megfeleltek a névtérben szereplő neveknek, és voltak, melyek nem. Az utóbbiakhoz vagy meg lehetett találni a megfelelő helyes névtéri nevet, vagy rá lehetett jönni hosszasan intellektuális kereséssel a névtéren kívül a megfelelő névre. Ennek során a földrajzi névtér 130 000 névből (lexikai egységből) álló állománya kb. 1%-kal bővült.

8 A földrajzi névtér Relex által kezelt változata maradéktalanul tartalmazza a KSH és a FÖMI névállományát. Ezekben szinonim nevek nincsenek. A kitértetett névalak (deszkriptor) mindig az utóbbiakban nyilvántartott név. A FÖMI állománya, a „Magyarország Földrajzinév-tára” csak belső használatban tekinthető meg (<http://www.ftf.bfkh.gov.hu/portal/index.php/termekeink/magyarorszag-foeldrajzinev-tara>).

*Mindez arra utal, hogy magyar vonatkozású bel-földi, történelmi magyarországi és ezen kívüli neveket tartalmazó jelenlegi földrajzi névtér magyar vonatkozásban már meglehetősen teljesnek tekinthető. A mostani feldolgozás során keletkezett településnevek kisvárosok (pl. *Bellaire*, Ohio állam egyik négyezer lakosú városkája), olykor városrészek (pl. *Gersthof*, Bécs egyik városrésze), vagy rendkívül kis falvak (pl. *Boldirjevka* a Don közelében) voltak.*

Az állomány 33%-ának feldolgozása után voltak

- a meglévő névalakok megegyezése következtében könnyen azonosítható nevek a feldolgozott állomány 55%-a;
- behasonlítható (nem azonosított) nevek, melyeket szellemi munkával azonosítani kellett, a feldolgozandó nevek 45%-a;
 - ezen belül a sikeresen behasonlított (azonosított) nevek aránya (szellemi ráfordítással, egyeztetéssel és behasonlítással, más forrásokban való kutatással): 81% (teljes feldolgozott állomány 36%-a);
 - ezen belül a végképp azonosítatlannak bizonyult nevek aránya: 19% (a teljes állomány 9%-a);
 - a sikeresen azonosított nevek közül azok, melyeket közvetlenül meg lehetett feleltetni a névtérben szereplő vagy addig még nem szereplő a megfelelő hivatalos, illetve a térképészeti gyakorlatban használt nevekkel: 43% (a teljes behasonlítható állomány 35%-a);
 - a sikeresen azonosított nevek közül a szinonimák, a helytélők, az elavultak és a hibás nevek aránya, melyekhez meg lehetett találni a megfelelő hivatalos, illetve a térképészeti gyakorlatban használt, vagy a névtérben meglévő, vagy a névtérben addig nem szereplő nevet: 57% (a teljes behasonlítható állomány 46%-a).

Figyelemre méltó tehát, hogy a forrásokban szereplő nevek közel fele nem volt olyan, hogy belőlük egyértelműen kiderült volna, pontosan hol fekszik a születési vagy halálozási hely. Ezek egy részénél ránézésre csak sejthető volt vagy az ország vagy a nyelvtérület, ahol fekszenek.

Az azonosításhoz azonban *nem elég, hogy azonosítani kellett a pontos, hivatalos vagy a magyar térképészeti gyakorlatban elfogadott helynevet*, mert a puszta név alapján nem lehetett megállapítani, hogy hol fekszik, ha valaki később találkozik vele. Legfeljebb úgy, hogy a kézikönyvekben vagy a weben utána nézünk, de ez többnyire nem vezet könnyű eredményre, mert a nevek jelentős része homonim. Azaz ugyanaz a névalak sok különböző települést nevez meg.

Például a *London* helynevet szerte a világon 17 település viseli, csak az Egyesült Államokban 10 település.

Az *Antalmajorból* Magyarországon több mint egy tucat található (és ezek bármelyike lehet születési vagy halálozási hely a forrásokban).

A nevekhez meg kellett állapítani azt az igazgatási egységet is, ahová tartozik, és ha ez nem szerepelt még a névtérben, akkor azt is újként föl kellett venni. Ha pedig nem szerepelt még, hogy az adott igazgatási egység milyen átfogóbb igazgatási egységhez tartozik, akkor föl kellett venni az egész láncolatot is újként.

Egy 19. századi németül írt Lemberg környéki település azonosítása a mai hivatalos nevével a következő egymás után feltárt láncolaton keresztül vezetett eredményre: *Blatocerkiew*, onnan *Belaja Zerkow*, onnan *Bjelaja Cerkovi*, onnan végül *Bila Cerkva*. A település azóta többször államot, nyelvet és írásrendszert cserélt, egyes szakaszainak névváltozata ki is halt. Az ilyen munka időrabló kereséssel jár.

A feldolgozási jellemzőket a 2. táblázat foglalja össze.

A hibák egy része egy vagy több karakter elírása volt. Ezek egy részénél csak asszociációk, hasonlóságok révén lehetett rátalálni a valószínűsíthetően helyes névalakra. Például:

Alabor völgy → Talabor-völgy

Alsóssuk → Alsózsuk

2 táblázat

Feldolgozási jellemzők

	teljes állományon belül	behasonlítható neveken belül	sikeresen azonosítottakon belül
megegyező nevek	55%		
behasonlítható nevek	45%		
	100%		
végképp azonosítatlan név	9%	19%	
sikeresen azonosított (azonosított) név	36%	81%	
	(45%)	100%	
sikeresen azonosított név azonos a hivatalos, ill. térképészeti gyakorlat nevével (deszkriptor, kitüntetett név)	15%	35%	43%
sikeresen azonosított név azonos valamelyik névváltozattal (nemdeszkriptor)	20%	46%	57%
	(35%)		100%

Más esetekben a vonatkozó személlyel kapcsolatos lehetséges adatbázisokban kellett keresni.

Például:

Alsómartic → Alsónastic (1899 után Alsóneszte). Palló János (1882–) tábornok hibás születési helyét végül a Hadtörténeti Intézet és Múzeum egyik eldugott adattárában lehetett azonosítani a születési hely helyes nevével, melyet az életrajzában adtak meg.

Apolda → Apold
Mivel Krausz András Kis- és Nagyküküllő vármegyékben volt lelkész, átnézve a két vármegye összes települését, a megtalált Apold lehetett a legvalószínűbb helyes név.

Balazkoje → Hristoforivka
Szúnyoghy Szúnyog Péter itt eshetett el 1941 augusztusában. A hadtörténeti levéltárban talált adatok szerint a magyar csapatok akkor Dél-Ukrajnában voltak. Egyedül az „Ukrainiendeutsche” honlapjain böngészve volt felfedezhető, hogy ez egy 1842-ben alapított német falu (Neu-Danzig) Dél-Ukrajnában, melynek egyik neve a 19. század végétől Hristoforivka, és egy helytőlő neve Balackoje, melyet

a korabeli magyar hadvezetés használt hálomából, és pontatlanul.

Blatocerkiew → Bila Cerkva (Ukrajna)

Parádés példa odeszcalchi Branicka Zsófia (1821–1886) fehéroroszországi születési helye, melyet a korabeli Osztrák Császárság németesített nevével adtak meg. A név csak Franciszek Ksawery Branicki (1730–1819) halálózási helyeként fordul elő Blatocerkiew és Biała Cerkiew formában, melyről tovább lehetett jutni a hivatalos ukrán névhez (Біла Церква).

Braile Mocrin mocsarak Mačini mocsarak

Az előtagról fel kellett tételezni, hogy Braila kikötőváros a Duna-delta közelében, mert ezen a területen vannak a mocsarak. A „Braila” és a „Brăila” és a „mocsár” keresőszavakkal előkerült egy forrás (Magyar Botanikai Lapok) és benne a szövegrész: „Macintól Isaccea-ig a Duna dobrogeai oldala elmocsarasodik”. A Braila közelében fekvő Macsin szócikkben szerepel a „Brațul Măcin” („Macsniholtág”). Feltehetően ennek mocsaras környékéről van szó.

A nehézségek más részét az isten háta mögötti, vagy nagyon távoli településnevek okozták. Például:

- Agoncy → Ambohitralanana
Benyovszky Móric halálának helye, Agoncy tengerparti település Madagaszkár északi részén, Sava tartomány Antalaha kerületében; Benyovszky Móric angol nyelvű Wikipédia-szócikkében szerepelt a mai, földrajzilag azonosítható név.
- Akhalciay → Tiroyan P. Jákob (1863–) apostoli vagy keleti örmény katolikus pap születési helye, feltehetően vagy Örményország vagy Törökország vagy Bulgária egyik aprófalva, mely egyetlen weben elérhető térképen sem szerepel ezen a néven, és az is lehet, hogy névelírás. Hosszas kutatás után is kinyomozhatatlan maradt.

Voltak azonosítható nevek, melyek az adott névformában sehol se voltak megtalálhatók, mégse tekinthetők elírásnak. Valószínűleg helytélő nevekről van szó, és a forrásokba bemondás alapján kerültek be. Például:

- Aradvár → A névtérben szereplő szabványosított névalakja Arad (vár) volt, de érdemes volt megőrizni a bizonyára helytélő Aradvár névalakot is.
- Arangyelovác → A névtérben szereplő hivatalos átírású Arandjelovac mellett érdemes volt megőrizni a magyar közbeszédben használt névalakot is.

A hibás adatok száma viszonylag nagy, és viszonylag nagy a megállapíthatatlan nevek aránya is. Algoritmikus módszerek csak kis hatáskörrel alkalmazhatók, mivel csak ritka esetekben van csupán egy-két karakterben eltérő névalak, de még a valamennyire hasonló név se gyakori a hibás nevek esetében. Ebből következően a földrajzi személyi hungarika feltérképezése meglehetősen hosszú időt és nagy behasonlítás-keresési ráfordítást igényel.

A földrajzi személyi hungarika területi szórása

Különös figyelmet érdemel, hogy a források szerzői gyakran nem a mindenkor Magyarországon, nem is magyar nyelvterületen születtek vagy haltak meg, és sok esetben soha nem is éltek a mindenkor Magyarországon. A születési helyek külföldi szórása valójában arról tanúskodik, hogy területileg milyen eloszlású a magyar kultúra integrációs képessége. Hol mindenhol játszódtott le lényegében a tudáshordozók beáramlása és megsemmisülése. Más szóval mennyire ágyazódott be Magyarország személyileg a világ – és legfőképpen Európa és vele az euro-atlanti kultúra – vérkeringésébe?

Hipotézisként megkockáztatom, hogy más nemzeti kultúrákhoz képest a magyar kultúra esetében valószínűleg nagyobb a külföldi releváns születési helyek aránya. Ezt más államok adatbázisaival való összehasonlító vizsgálatokkal lehet tisztázni. A rendkívül sok ilyen születési hely azonban kétségtelenül a magyar kultúra befogadó képességét jelzi. Különösen kiemelkedő ez a német nyelvterület vonatkozásában.

A halálozási helyek külföldi szórása a beáramlással és befogadással ellentétesen, áttételesen a magyarországi magyar kultúra veszteségeiről ad területi képet. Az a figyelemre méltó, hogy az utóbbiak száma ugyancsak rendkívül nagy. Egyrészt feltűnően sok a nyugat-európai, az amerikai egyesült államokbeli és a dél-amerikai. Mindez szorosan összefügg a különböző időkben (1849, 1919, 1938–39, 1945 és 1956 utáni) lezajlott kivándorlási, menekülési hullámokkal. Ugyanakkor szinte nincs olyan kontinense, országa/gyarmata a világnak, amelyhez ne fűződnek halálozási hely. A másik átlagon felüli sűrűsödési hely a keleti hadszíntér, Oroszország és a Szovjetunió, beleértve a közép-ázsiai és távoli-keleti területeket. Ez utóbbi dolgában bizonyára a német nyelvterületen is hasonló a helyzet. Nemzetközi összehasonlításhoz pontos adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre.

Remélhetőleg lesz olyan program, mely a feldolgozott földrajzi helyeket interaktív térképekre vetítve képes megjeleníteni, ezáltal vizuálisan szemléltetve a földrajzi személyi hungarika területi szórását.

Hasonló munkák

Király Péter és Kiséry András jelenleg a *Demeter Tibor* részben kéziratos írói bibliográfiája [2] alapján dolgozza fel azoknak a nyomdáknak a földrajzi helyeit, melyek magyar könyveket nyomtattak a világon. A munkáról a Facebook közösségi hálózaton számolt be [7].

A forrásban, mely a nevek születési és halálozási helyeinek dolgában a jelenlegi feldolgozásnak is tárgyai, csak kb. (400 települést jelölő) 2500 körüli névalakot (névváltozatot) emelt ki, de ezek mindegyike nyomdahely, következésképp város, amiről sok dokumentáció és interneten letölthető forrás van. Azonosításuk tehát nem olyan nehéz, mint egy XIX. századi németül írt pusztanév Lemberg környékén. A nehézség itt csak a kisebb-nagyobb elírások dolgában, és a hivatalos névalakok megkeresésében volt. 2500 nevet azonban szellemi munkával se olyan nagy erőfeszítés behasonlítni, szemben a PIM adatbázisának több mint 28 ezer nevével. Sok mindent lehetett számítástechnikai eszközökkel (pl. a Geonames nevű földrajzi-név-adatbázis kereső alkalmazásprogramozási felületével) megoldani, többek között a fontossági előfordulási statisztikák, hasonlósági keresések lefuttatása közeli írásképek esetén stb. Legfeljebb az egykori szovjet városok cirill és transliterált neveivel akadtak gondok. (1. ábra)

1 ábra Részletek a magyar könyveket nyomó nyomdák interaktív térképéből

A munkájuk eredményeként (a kiadás-nyomatási évei alapján) kronológiai rétegződést is megvalósítottak, azaz időbeli bontásban, kattintások sorozatával interaktív térképek jeleníthetők meg.

Nagyjából ezzel egy időben *Szakadát István* a Nemzeti Névtér béta változatának személynévtérben szereplő emberek születési helyeinek térképét mutatta be a közösségi hálózaton Horvátország nélkül a történelmi Magyarország területén [12] (<https://www.facebook.com/syi.hu>). (2. ábra)

2 ábra A Nemzeti Névtérben szereplő, és a történelmi Magyarországon született személyek születési helyei

A piros pontok nagysága jelzi, hogy az adott településen hány névtérben szereplő ember született. Budapest annyira kiemelkedik (több, mint 30 ezren születtek itt, a következő Szegeden csak 3 ezren). Az ország kelet-alföldi, például nyírségi része feltűnően szegényes nevekben. Az is felismerhető, milyen mértékben növekszik a születési helyek sűrűsége nyugat és a Felvidék felé.

A Relexben kezelt földrajzi névtér lehetőségei

A Relexszel [11] kezelt földrajzi névtér [10] neveinek jelentős része külföldi név. Egyben nem csak földrajzi személyi hungarikum. Más szóval nem feltétlenül születési vagy halálozási hely, vagy magyar kiadványt előállító nyomda székhelye. Ennek a névtérnek a külföldi földrajzi nevei azért kerültek be a névtérbe, mert így vagy úgy szükség volt rájuk annak érdekében, hogy a magyarországi könyvtárakban és más intézményekben az állomány bibliográfiai és tartalmi feldolgozását visszakereshető módon megvalósítsák. Az, hogy ehhez a tevékeny-

séghez milyen földrajzi, főleg településnevekre volt szükség, szintén a magyar kultúrára jellemző. Más nemzeti kultúrákban a források feldolgozásához szükséges ilyen eredetű földrajzi nevek feltehetően nem teljesen azonos halmazokat alkotnak. Összehasonlító vizsgálatok ezért ugyancsak különféle elemzésekre adhatnak lehetőséget. Az interaktív térképi megjelenítés pedig ismeretterjesztő, egyben a kérdés kulturális jelentőségét közérthetően bemutató látványos vizuális eredmény lehet.

Ezek a lehetőségek részei annak a nagyobb folyamatnak, melyben a kulturális örökség forrásainak szemantikai feltárása, értelmezése és kereshető tárolása játszódik le manapság. Nemcsak szakszerű elemzések válnak lehetővé a feltárt földrajzi-névi adatokkal, hanem az elemzésem és nem utolsósorban a vizuális térképi prezentáció közelebb hozza és reprezentálja a felhasználók és a közönség számára a rejtett történelmi kulturális folyamatokat is.

Mindez a jövő zenéje. Sok minden volt ilyen a tudományban, amely idővel megvalósult.

Irodalom

- [1] Magyarország földrajzinév-tára I., Fontosabb domborzati, táj- és víznevek (szerk.: Földi Ervin), (Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal Budapest, 1971.) Második kiadása: Magyarország földrajzinév-tára I., Fontosabb domborzati, táj- és víznevek (szerk.: Földi Ervin), (Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1982.)
Magyarország földrajzinév-tára II., 19 megyei kötet (szerk.: Földi Ervin), (Kartográfiai Vállalat Budapest, 1979.)
- [2] 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- [3] Bibliographia Hungarica. Magyar szépirodalom idegen nyelven. Gyűjt. és leírta Demeter Tibor, Budapest: M. Külügymin., 1957–1958
- [4] Fábrián Pál; Földi Ervin; Hőnyi Ede: A földrajzi nevek helyesírása. Közre. a Magyar Földrajzinév Bizottság. Budapest, 1997.
- [5] Gyórfy Erzsébet: A hivatalos név terminus. In: Magyar Nyelvjárások, 2012., p. 27–35. < <http://mnytud.arts.klte.hu/mnyj/50/03gyorffy.pdf>>
- [6] A magyar szent korona országainak Helységnevtára : Orts-Lexicon der Länder der Ungarischen Krone. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1913
- [7] [Király Péter: Európai magyar nyomdák]. Facebook. <https://www.facebook.com/pkiraly/posts/10160071953561808>
- [8] KSZ/5. Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja 2005. június. <http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf>
- [9] Nemzeti Névtér béta változata. <http://abcd.hu>
- [10] Földrajzi névtér. A Nemzeti Névtér béta változatának Relexszel kezelt operatív formája. Szerk. Ungváry Rudolf. [Budapest, Országos Széchényi Könyvtár]. 2018–. <<http://mokka.hu/relex/login.html>>
- [11] Relex (RELációk és LEXikai egységek) több felhasználós kliens-szerver alkalmazás névterek... osztott felhasználására egy és többnyelvű környezetben az interneten keresztül. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár; MOKKA, 2012–. <<http://ki.oszk.hu/relex>>
- [12] [Szakadát István: a Nemzeti Névtér béta változatának személynévtére. Születési helyek]. Facebook. <https://www.facebook.com/syi.hu>

Összegzés, kitekintés

Mind a PIM-ben zajló itt ismertetett munka, mind Király és Kiséry, mind pedig Szakadát kutatásai lehetőséget adnak arra, hogy az általuk alkalmazott informatikai eszközök segítségével számszerű eredmények szülessenek a kulturális folyamatok történelmi háttéréről, többek között az integrálóképesség és a veszteségek területi eloszlásáról. Az interaktív megjelenítés egyben a közérdeklődést is jobban kielégíti.

Hasonlóképpen feldolgozhatók és elemezhetők a szomszéd államok, de nem utolsósorban Németország, Lengyelország és Oroszország nemzeti könyvtári adatbázisaiban az egységesített besorolási személynevek születési és halálozási helyei és évei. Egészen figyelemre méltó hasonlóságok és különbségek, átfedések és nem átfedések derülhetnek ki az összehasonlító vizsgálatok alapján, melyek ugyanakkor közérthetően is megjeleníthetők vizuálisan.

- [13] Ungváry Rudolf: A földrajzi nevek és szerepük az információkeresésben. Nemzetközi fejlődés, problémák és tapasztalatok a Köztársaságban és Geotársaságban. In: Könyvtári Figyelő. 2008. 3. <<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-foldrajzi-nevek-es-szerepuk-az-informacio-keresesben/>>
- [14] Ungváry Rudolf, Pászti László: Földrajz nevek és szerepük az információkeresésben. Nemzetközi fejlődés, problémák és tapasztalatok a Köztársaságban és Geotársaságban. In: Könyvtári Figyelő, 2008. 3. sz. – p. 389–428. http://www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content/content.php?content.137 <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-foldrajzi-nevek-es-szerepuk-az-informaciokeresesben/>
- <http://vod.niif.hu/play2/index.php?eid=78&lid=195&bw=500K&lg=hu>
- <http://www.google.hu/search?hl=hu&q=Magyarorszag+C3%A1g+kist%C3%A1jainak+katasztere&start=20&sa=N>
- [15] Ungváry Rudolf: Névterek és földrajzinév-tárak. Észrevételek a Magyarország Földrajzinév-tára jövőbeni továbbfejlesztéséről. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 63. köt. 4. sz., 2016. p. 134-157. 24p <<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/download/50/51>>
- [16] Wolters Kluwer Kft.: 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról. In: <https://net.jogtar.hu>

Beérkezett: 2021. V. 13-án.

(Horváth Ádám fölvétele)

Ungváry Rudolf

informatikus mérnök.

E-mail: ungvaryr@gmail.com

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

Berke Barnabásné
Fonyó Istvánné
Hegyközi Ilona
Kiszl Péter
Prokné Palik Mária
Szüts Etele
Ungváry Rudolf